

**تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد  
(مورد مطالعه: روستاهای بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر)**

هرمز محمدپور لیما<sup>۱</sup>

علیرضا محسنی تبریزی<sup>۲</sup>

تاریخ وصول: ۹۷/۰۸/۲۲

تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۲۰

**چکیده**

گرایش مردم به رفتارهای پرخطر، از مسائل اجتماعی مهمی است که کیفیت زندگی مردم، پیوندهای اجتماعی، سرمایه‌های انسانی و سلامت اجتماعی جوامع را متأثر ساخته است. این پژوهش با هدف تبیین میزان تأثیر عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد با استفاده از نظریه‌های آنومی دورکیم، پیوند افتراقی ساترلند، بوم‌شناسی پارک و برجس، کنترل اجتماعی هرشی، سازگاری الکساندر، بیگانگی اجتماعی سیمن، خرده فرهنگ کوهن) انجام شد. روش پژوهش از نوع پیمایش است که داده‌ها با ابزار پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش کلیه افراد بالای ۱۸ سال روستاهای شهرستان رودسر می‌باشد که بر اساس سرشماری سال ۱۳۹۵ (۶۲۰۵ نفر) می‌باشند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر تعیین شد. شیوه نمونه‌گیری از نوع خوشه‌ای می‌باشد. یافته‌های پژوهش نشان داد میانگین گرایش روستاییان به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد، پایین‌تر از میانگین فرضی می‌باشد. تحلیل استنباطی فرضیه‌ها، تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی، بوم‌شناختی و فردی را در گرایش افراد به رفتارهای پرخطر را تأیید کرد.

**واژگان کلیدی:** رفتار پرخطر، روستاییان، عوامل فرهنگی، عوامل بوم‌شناختی، عوامل اجتماعی.

---

۱- دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

۲- دانشیار گروه جامعه‌شناسی، دانشگاه تهران، ایران. (نویسنده مسئول). Mohsenit@ut.ac.ir

#### مقدمه

رفتارهای پرخطر<sup>۱</sup> از مسائل بسیار مهمی است که بدلیل اثربخشی به سلامت و نشاط جامعه، خودشکوفایی و شادکامی افراد همواره مورد توجه صاحب‌نظران اجتماعی قرار گرفته است. رفتارهای پرخطر آن دسته از رفتارهایی است که شکست و پیروزی، خوشبختی و بدبختی فرد و به تبع آن تعهدات اجتماعی یا بیگانگی و بی تفاوتی اجتماعی را بوجود می‌آورد. مفهوم رفتار پرخطر به عنوان رفتاری تعریف می‌شود که می‌تواند بهزیستی، سلامتی و مسیر زندگی را به خطر بیندازد و دارای نتایج منفی و پیامدهای مضرری باشد. برای مثال، مصرف مواد مخدر می‌تواند بر آزار و اذیت منجر شود، فعالیت زود هنگام جنسی می‌تواند به بچه‌زایی ناخواسته منجر گردد، یا پیامد ترک تحصیل، بیکاری مزمن باشد (احمدی و معینی، ۱۳۹۴).

سوء مصرف مواد یکی از مهم‌ترین رفتارهای پر خطر است که مشکلات و مسائل اجتماعی و فردی زیادی را به دنبال دارد. مطالعات نشان می‌دهد سوء مصرف مواد به ویژه مواد مخدر به رفتارهای انحرافی، روابط جنسی نامشروع، ازهم‌پاشیدگی خانواده و همچنین خطر ابتلا به ایدز می‌انجامد (براون، ۲۰۰۳؛ برینر و همکاران، ۲۰۱۱؛ ویلیامسون و همکاران، ۲۰۰۱). اگر چه نرخ مصرف مواد مخدر در بسیاری از کشورها تقریباً یکنواخت است، با این وجود در کشورهای در حال توسعه نرخ رشد آن بیش‌تر است (نخایی و جدیدی، ۲۰۰۹). ایران یکی از کشورهای در حال توسعه‌ای است که با این مشکل مواجه است (جدیدی و نخایی، ۲۰۱۴). در ایران آمار رسمی معتادان کشور را دو میلیون نفر اعلام کرده‌اند که میانگین سنی این افراد ۱۸ سال می‌باشد (بشرپور و همکاران، ۱۳۹۲). بررسی آمارهای اخیر و مقایسه آن با آمارهای گذشته نشان می‌دهد در طی ۴۰ سال گذشته روند کلی اعتیاد رو به افزایش بوده است (واسیلوا، ۲۰۱۱)؛ هم‌جواری ایران با مراکز عمده تولید و قرار گرفتن در کوتاه‌ترین مسیر ترانزیت موجب پیچیدگی وضعیت قاچاق مواد مخدر شده است، به‌گونه‌ای که به‌رغم تمهیدات اتخاذ شده در ابعاد گوناگون دامنه اعتیاد در اقشار گوناگون گسترش یافته است. در این راستا، یکی از گروه‌هایی آسیب‌پذیر، روستاییان می‌باشند. در نیم‌قرن گذشته جامعه روستایی ایران تحولات ساختاری عدیده‌ای را تجربه کرده است. این تحولات خود از جهاتی آسیب‌زا و همراه با بروز شرایط آنومیک بوده است. اصلاحات ارضی، مهاجرت روستاییان به مناطق شهر، افزایش ارتباطات فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی میان شهر و روستا، توسعه سواد، افزایش جمعیت شهرها و توسعه شهرنشینی، توسعه وسایل ارتباط جمعی و مانند آن جامعه روستایی را بیش از پیش متأثر و منقلب کرده است. همچنین روستاها به‌عنوان جامعه در حال گذار طی نیم‌قرن گذشته، دستخوش تغییرات و دگرگونی در شیوه زندگی، ارزش‌های بنیادی فرهنگی و تغییرات جمعیتی شده‌اند (تبریزی و شرافت، ۱۳۹۰)؛ مطالعات به‌عمل‌آمده گویای این واقعیت است که تغییرات صورت

## تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

گرفته تأثیر معناداری بر شیوع رفتارهای پرخطر همچون اعتیاد به مواد مخدر دارد (حجاریان و قنبری، ۱۳۹۲؛ تبریزی و شرافت، ۱۳۹۰؛ ترکاشوند و همکاران، ۱۳۸۰).

بنابه اهمیت موضوع، تحقیقات انجام شده در سبب‌شناسی رفتارهای پرخطر به عوامل مختلفی را معرفی می‌نمایند. مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار در گرایش افراد به سوء مصرف مواد را می‌توان در سه دسته عوامل فردی، اجتماعی و محیطی تقسیم‌بندی نمود، در این راستا نتایج تحقیقات حاکی از آنند که عواملی چون مشکلات و ویژگی‌های شخصیتی (ماگالون و همکاران، ۲۰۱۵؛ لاکونو و همکاران، ۲۰۰۸؛ کاستلانس و همکاران، ۲۰۱۳، بلچر و همکاران، ۲۰۱۴)؛ عوامل خانوادگی (پرگامیت و همکاران، ۲۰۰۱؛ لوک و وانگ، ۲۰۱۰؛ براون و همکاران، ۲۰۱۰؛ بارز و همکاران، ۲۰۱۱، تابلر و همکاران، ۲۰۱۲؛ فو و همکاران، ۲۰۱۲)؛ تأثیر دوستان (تابلر و همکاران، ۲۰۱۲؛ گرنارد و همکاران، ۲۰۰۶؛ پارکر و همکاران، ۲۰۰۴؛ سیمون و فرهات، ۲۰۱۰؛ فو و همکاران، ۲۰۱۲)؛ عوامل محیطی (آقایی و همکاران، ۲۰۱۲؛ کندلر و همکاران، ۲۰۰۳، ۲۰۱۱، ۲۰۱۳؛ لینسکی و همکاران، ۲۰۰۲؛ هاردن و همکاران، ۲۰۰۸)؛ عوامل زیستی (کندلر و همکاران، ۲۰۰۳، ۲۰۱۱، ۲۰۱۳؛ لینسکی و همکاران، ۲۰۰۲، هاردن و همکاران، ۲۰۰۸) در گرایش افراد به سوء مصرف مواد مؤثر است.

پیشینه مطالعات انجام شده نشان می‌دهد، موضوع رفتارهای پرخطر و مسائل پیرامون آن همواره با رویکرد روان‌شناختی و در سطح خرد مورد توجه قرار گرفته و از منظر جامعه‌شناختی کم‌تر به این مهم پرداخته شده است. از سوی دیگر در برنامه‌های توسعه‌ای ایران، توسعه پایدار روستاها همواره مورد توجه برنامه‌ریزان قرار گرفته است. ورود خدمات عمرانی، بهسازی فیزیکی روستاها و سرمایه‌گذاری در روستاها از اقداماتی است که بعد از انقلاب اسلامی در ایران صورت گرفته است. اما شواهد تجربی محقق و مطالعات انجام شده نشان می‌دهد، محیط‌های روستایی بدلیل تغییرات در سبک زندگی، مهاجرت فصلی سرپرست خانواده برای کسب درآمد به دیگر شهرها، گسترش مصرف‌گرایی، عدم تمایل به کشاورزی، بی‌اعتمادی اجتماعی، از هم پاشیدگی نظام خانواده، در دسترس بودن مواد و ... گرایش به رفتارهای پرخطر را مضاعف نموده است. شهرستان رودسر با داشتن روستاهای حاصلخیز و مستعد برای کشاورزی و با تراکم بالای جمعیتی به عنوان میدان مطالعه انتخاب شد تا به این مسأله مهم و اساسی «عوامل فرهنگی و اجتماعی چه تأثیری بر گرایش روستاییان به رفتارهای پرخطر (سوء مصرف مواد) دارد؟» بپردازد.

جامعه‌شناسان بنا به منظومه فکری‌شان، در سبب‌شناسی پدیده‌ها و واقعیت‌های اجتماعی دو رویکرد متفاوت دارند. ۱- رویکرد کلان‌نگر، ۲- رویکرد خردنگر. در رویکرد کلان ریشه واقعیت‌ها و پدیده‌های اجتماعی در مناسبات ساختاری و نهادی جستجو می‌شود که در این دسته نظریه‌انومی دورکیم و کنش اجتماعی پارسونز قرار می‌گیرد. در رویکرد خرد ریشه مسائل و انحرافات اجتماعی در کنش متقابل افراد و

گروه‌های اجتماعی مورد تحلیل قرار می‌گیرد که از آن جمله می‌توان به کنترل اجتماعی هیرشی، موفقیت اجتماعی الکساندر، پیوند افتراقی ساترلند و خرده فرهنگ کوهن اشاره نمود.

**نظریه آنومی دور کیم؛** آنومی به وضعیتی در یک جامعه اطلاق می‌شود که در آن هنجارهای جامعه نفوذ خود را بر رفتار فرد از دست بدهند. چنین شرایطی منجر به بروز رفتارهای کجروانه و انحرافی از سوی افراد - هم‌چون گرایش به مصرف مواد مخدر - می‌گردد (صدیق سروستانی، ۱۳۸۵). دور کیم آنومی را برای توصیف وضعیت اجتماعی غیر طبیعی به کار می‌برد، وضعیتی که در آن انسجام اجتماعی بر اثر بحران‌هایی از قبیل رکود اقتصادی تضعیف می‌شود. این بحران‌ها باعث می‌شود که فرد بدون در نظر گرفتن جامعه به دنبال منافع شخصی خود باشد (آبادینسکی، ۱۳۸۴). بنابراین، نظریه آنومی بر این فرض اساسی استوار است که نبود قانون و دستورالعمل رفتار موجب سرگشتگی افراد جامعه می‌شود.

**نظریه کنش اجتماعی پارسنز؛** در نظریه کنش، پارسنز کوشیده است نشان دهد هر کنشی اعم از کنش بهنجار یا نابهنجار، توسط صور خاص از ساختارهای اجتماعی ساخته و تولید می‌شوند. از این رو رفتارهای پرخطر (سوء مصرف مواد) نیز توسط فرد در چارچوب شرایط و ساختار اجتماعی و وسایل و مسیرهایی جهت نیل به اهداف قابل تبیین می‌باشد (تبریزی، ۱۳۸۴). عدم تعادل و بی‌سازمانی در هر یک از خرده نظام‌ها - فرهنگ، اجتماع، شخصیت و اقتصاد - حیات جامعه را تهدید کرده و زمینه را برای رفتار انحرافی فراهم می‌سازد، در صورتی که نهادها و سازمان‌های کارگزار جامعه‌پذیری نظیر خانواده، مدرسه و وسایل ارتباط جمعی کارایی لازم را نداشته باشند جامعه دچار بی‌سازمانی اجتماعی گردیده و پیامد آن شیوع رفتار انحرافی در جامعه است (احمدی، ۱۳۸۴).

گود از جمله جامعه‌شناسانی است که به پیروی از پارسونز نابسامانی‌های جامعه را در نهاد خانواده به‌عنوان عمده نهاد جامعه‌پذیری افراد بررسی نموده است. به نظر گود، خانواده کانون و هسته‌ی اصلی تشکل اجتماعی و به‌عنوان یک سیستم کوچک اجتماعی است که زیربنای جامعه‌ی بزرگ‌تری را فراهم می‌کند و هرگونه نابسامانی و بی‌سازمانی در نهاد خانواده در تکوین شخصیت بزهکار و کج‌رو دخیل است (تبریزی، ۱۳۸۴)؛ زمانی که خانواده بر اثر عواملی چون: عدم مشروعیت؛ فسخ، جدایی، طلاق و ترک؛ خانواده توخالی؛ غیبت غیرارادی یکی از دو همسر؛ عدم موفقیت در اجرای نقش‌های مالی ناشی از نقض عضو یا بیماری دچار شرایط آنومیک و ازهم‌گسیختگی می‌گردد بروز رفتارهای کجروانه اعضا محتمل به نظر می‌رسد (تبریزی، ۱۳۸۴).

**نظریه بوم‌شناسی پارک و برجس؛** پارک و برجس<sup>۱</sup> دوتن از جامعه‌شناسان شیکاگو در تبیین انحرافات اجتماعی به حوزه‌های سکونتگاهی و محیطی توجه دارند. آن‌ها معتقدند محیط فیزیکی سکونتگاه‌ها و تراکم جمعیت، نرخ مهاجرت و حاشیه‌نشینی در انگیزش رفتارهای بزهکارانه مؤثر است.

---

1- Park & Bergs

شاو و مک کی<sup>۱</sup> نیز با استفاده از همین نظریه، به این نتیجه رسیدند که تبهکاری در مناطق فقیرنشین و شلوغ به علت وجود خرده فرهنگ‌های جرم‌زا بیش‌تر از مناطق متوسط یا اعیان‌نشین می‌باشد (فکوهی، ۱۳۸۳).

**نظریه هم‌نشینی افتراقی ساترلند؛ هم‌نشینی افتراقی** بر این پیش‌فرض بنا شده است که رفتار انحرافی موروثی و ذاتی نیست و به همان روشی یاد گرفته می‌شود که هر رفتار دیگری آموخته می‌شود. در فرآیند یادگیری، معاشران فرد قواعد حقوقی را به‌عنوان امور مناسب یا نامناسب تعریف می‌کنند و فرد این تعاریف را از آنان فرامی‌گیرد. در نتیجه بدلیل قبول تعاریفی که قانون‌شکنی را بر احترام به قانون ترجیح می‌دهند، رفتارهای کج‌راونه - گرایش به سمت مصرف مواد مخدر- از سوی افراد محتمل به‌نظر می‌رسد (تبریزی و شرافت، ۱۳۹۱).

**خرده‌فرهنگ بزهاکار آلبرت کوهن؛** فرض اصلی کوهن این است که افراد منحرف و بزهاکار، آرمان‌ها و اهداف مقبول اجتماعی فرهنگ جامعه را پذیرفته‌اند ولی به علت شکست و یا عدم فرصت مناسب و کافی برای دستیابی به اهداف مقبول و پسندیده‌ی اجتماعی، دچار محرومیت شده و لذا آرمان‌های موفقیت و اهداف مقبول و متداول در جامعه را با ارزش‌ها و هنجارهای دیگری برای به دست آوردن منزلت و وجهه جایگزین می‌سازند، کوهن معتقد است که فرهنگ فرعی بزهاکاری نه تنها فرهنگ جامعه را نمی‌پذیرد بلکه بر ضد آن عمل می‌کند. به عبارتی فرهنگ فرعی بزهاکاری هنجارهای خود را از فرهنگ کل که بر اصل موفقیت برای اعمال جنایی نظیر، سرقت، اعتیاد، ویرانگری، ولگردی و اعمالی که در کل جامعه محکوم است، ارزش والا و برتری قائل می‌شود (تبریزی، ۱۳۸۴).

**نظریه سازگاری الکساندر؛ الکساندر،** وابستگی بی‌اختیار به مواد مخدر را در مقابل مصرف سرسری یا تفننی به‌صورت کارکردی در نظر می‌گیرد. رفتار معتاد، تلاشی جهت مواجهه با شکست ناشی از همبستگی است؛ یعنی شکست در دستیابی به انواع تأیید اجتماعی، شایستگی، اعتمادبه‌نفس و استقلال شخصی که حداقل انتظارات افراد و جامعه است. در مدل سازگاری، فرد هویت و زندگی معتادی را با وجود رنج، بیماری و داغ اجتماعی آن به بی‌هویتی ترجیح می‌دهد. به نظر الکساندر، شخصی که در هماهنگی با دیگران و ساختار اجتماعی، موفق است، در معرض خطر وابستگی به مواد قرار نمی‌گیرد. وابستگی به مواد به‌عنوان یک استراتژی، جهت تحرک افراد انزواطلب در موقعیت‌های رقابتی که در آن شکست تقریباً معلوم است به خدمت گرفته می‌شود.

**نظریه کنترل اجتماعی هیرشی؛** به نظر هیرشی، کج‌رفتاری زمانی واقع می‌شود که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف باشد (بخارایی، ۱۳۹۱). این تئوری بر این فرض استوار است که کج‌روی ناشی از ضعف یا گسستگی تعلق فرد به جامعه است (معدفر، ۱۳۹۳). از نظر هیرشی زمانی که عناصر چهارگانه

---

1- Clifordshaw & Henery Mc Kay

وابستگی، تعهد، درگیری و اعتقادات رو به ضعف گذارند، پیوند بین فرد و جامعه سست گردیده و رفتارهای انحرافی محتمل خواهند بود (تبریزی، ۱۳۸۳).

**نظریه روانکاوی فروید؛** طبق نظریه‌ی روانکاوی، رفتار سازگارانه نیاز به کارکرد هماهنگ نهاد، من و فرامن (خود) دارد. این اجزاء طی مراحل رشد روانی جنسی تغییر می‌کنند. الکسیم و اعتیاد و دیگر وضعیت‌های آسیب‌شناختی به تعارض در این مراحل رشدی منتسب می‌شوند. در مورد سبب‌شناسی چنین فرض می‌شود که ارضای جسمانی، تعارض بین نهاد، من و فرامن و تثبیت در دوران کودکی باعث وابستگی به الکل و مواد می‌شود (آلن، ۱۹۹۶).

**نظریه بیگانگی اریک فروم؛** از نظر فروم، آدمی در جامعه سرمایه‌داری با ایجاد نوعی سازمان کار و تقسیم‌کار به صورت کنونی، فردیت خود را از دست می‌دهد (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳)، بدین ترتیب، فروم منشأ و ریشه‌ی کج‌رفتاری - رفتار اعتیادی - را در ناهم‌سازی انسان و نیازهایش با ساختارها و نهادهای مسلط در جامعه سرمایه‌داری می‌داند و معتقد است که اولاً نظام اجتماعی با ارزش‌های فرهنگی و قواعد رفتار هنجارهای پذیرفته‌شده، علل اصلی انحراف است و ثانیاً، از خودبیگانگی انسان که محصول ساختارهای اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی نظام سرمایه‌داری است، گرایش افراد به سمت رفتارهای کجروانه را تشدید می‌نماید (تبریزی، ۱۳۸۳).

**نظریه بیگانگی اجتماعی ملوین سیمن؛** از نظر سیمن، ساختار بوروکراسی جامعه مدرن شرایطی را ایجاد و ابقاء کرده است که در آن انسان‌ها قادر به فراگیری نحوه و چگونگی کنترل عواقب و نتایج اعمال و رفتارهای خود نیستند. نحوه کنترل و مدیریت جامعه بر سیستم پاداش مأخوذه از جامعه نمی‌تواند برقرار کند و در چنین وضعیتی است که احساس بیگانگی بر فرد مستولی گردیده و او را به کنشی منفصلانه و ناسازگارانه در قبال جامعه سوق می‌دهد (تبریزی، ۱۳۸۳)، از نظر وی، شرایط ساختاری جامعه به شکل‌گیری احساس تنفر از خویشتن انزوای اجتماعی، بی‌هنجاری، بی‌معنایی، بی‌قدرتی گردیده و در این راستا، فرد مورد نظر به سمت رفتارهای کجروانه‌ای چون مصرف مواد مخدر سوق می‌یابد.

باعنایت به مطالب بیان شده، رفتارهای پرخطر (سوء مصرف مواد)، از مسائلی است که ریشه آن هم به ویژگی‌های فردی و هم عوامل اجتماعی برمی‌گردد. براین اساس چارچوب نظری پژوهش ترکیبی از نظریه‌های دورکیم، پارک و برجس، ساترلند، هیرشی، الکساندر، کوهن و سیمن می‌باشد.

**نظریه آنومی دورکیم، نظریه کنترل اجتماعی هرشی، نظریه بیگانگی سیمن؛** بی اعتباری قوانین و هنجارهای اجتماعی موجب موجب تضعیف پیوند اجتماعی و بی‌تفاوتی نسبت به ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی می‌شود.

**تعمیم؛** با تضعیف پیوند فرد و جامعه شرایط برای ظهور انحرافات اجتماعی آماده می‌شود.

**گزاره؛** هرچه اعتبار عناصر فرهنگی (باورها، ارزش‌ها، هنجارها) در سطح جامعه کاهش یابد،

گرایش به رفتارهای پرخطر (سوء مصرف مواد) افزایش می‌یابد.

تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

**فرضیه؛** عوامل فرهنگی تأثیر معناداری در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) دارد.

**نظریه هم‌نشینی افتراقی ساترلند، نظریه خرده فرهنگ بزهکار کوهن؛** رفتارهای انحرافی آموختنی است و در فرآیند جامعه‌پذیری شکل می‌گیرد.

**تعمیم؛** فرد منحرف در اثر تعامل با گروه‌های اجتماعی منحرف می‌شود.

**گزاره؛** هرچه فرد در معرض خانواده نابسامان قرار گیرد، گرایش به رفتارهای پرخطر بیشتر می‌شود.

**فرضیه؛** عوامل خانوادگی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

**فرضیه؛** عوامل اجتماعی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

**نظریه سازگاری الکساندر؛** شکست در دستیابی به انواع تأیید اجتماعی باعث افزایش انحرافات اجتماعی می‌شود.

**تعمیم؛** فرد اگر نتواند بین انتظارات و کنش‌های هماهنگی ایجاد کند مرتکب انحرافات خواهد شد.

**گزاره؛** نارضایتی از زندگی، محرومیت نسبی، گرایش افراد به رفتارهای پرخطر را بیشتر می‌کند.

**فرضیه؛** عوامل فردی تأثیر معناداری در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) دارد.

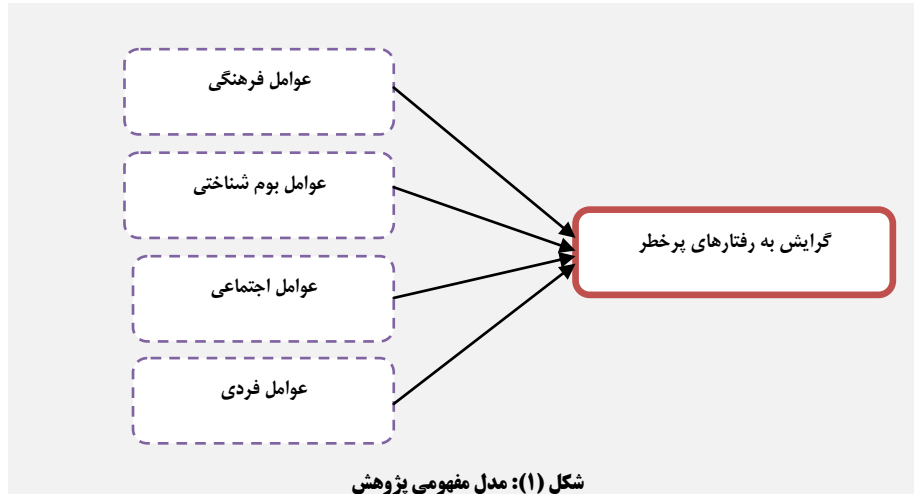
**نظریه بوم‌شناسی پارک و برجس؛** شرایط و ویژگی‌های محیطی و زیست‌گاهی در انحرافات اجتماعی مؤثر است.

**تعمیم؛** فرهنگ متجانس روستا، توریستی بودن روستا، میزان ارتباط روستا با شهر در گرایش به رفتارهای پرخطر مؤثر است.

**گزاره؛** هرچه روستا به شهر نزدیک و فرهنگ آن نامتجانس باشد احتمال گرایش به رفتارهای پرخطر بیشتر می‌شود.

**فرضیه؛** ویژگی‌های بوم‌شناختی روستاهای بخش رحیم‌آباد در گرایش به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

براساس مبانی و چارچوب پژوهش مدل تحلیل پژوهش بدین صورت ترسیم می‌شود:



### روش

داده‌های این پژوهش با استفاده از روش کمی و تکنیک پیمایش و ابزار پرسشنامه گردآوری شده است. جامعه آماری پژوهش شامل افراد ۱۸ سال به بالای ساکن در مناطق روستایی اشکورات (شامل اشکور سفلی، اشکور علیا و شوئیل) از بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر می‌باشد که براساس سرشماری ۱۳۹۵ جمعیت بالای ۱۸ سال این منطقه ۶۲۰۵ نفر می‌باشد. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر تعیین شد. با توجه به محدود شدن تعداد ۱۹ پرسشنامه داده‌ها با تعداد ۳۸۱ مورد تحلیل گردید. شیوه نمونه‌گیری از نوع خوشه‌ای می‌باشد به نحوی که در مرحله اول تعداد ۱۰۹ روستا از سه دهستان (اشکور سفلی، اشکور علیا و شوئیل) با توجه به حجم جمعیت‌شان انتخاب و در مرحله دوم براساس جمعیت آن‌ها پرسشنامه اختصاص یافت. در جدول زیر شیوه توزیع پرسشنامه‌ها در بین روستاییان آورده شده است:

جدول (۱): جامعه آماری و حجم نمونه

دهستان	تعداد روستا	تعداد جمعیت بالای ۱۸ سال	تعداد پرسشنامه توزیع شده
اشکور سفلی	۳۱	۲۷۲۸	۱۷۶
اشکور علیا	۴۰	۱۲۰۹	۸۰
شوئیل	۳۸	۲۳۶۸	۱۴۴
جمع	۱۰۹	۶۲۰۵	۴۰۰

ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته است. پرسشنامه در سه بخش تنظیم شد. ابتدا سوالات مربوط به متغیر «رفتار پرخطر سوء مصرف مواد» با شاخص‌های (نگرش مثبت به مواد، دفعات مصرف مواد، میزان آشنایی با مواد) و در بخش دوم سوالات متغیر «عوامل فرهنگی» با شاخص‌های (باور به منع شرعی استفاده از مواد، باورهای قومی به سوء مصرف، پیشینه تاریخی در



## تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

بین روستاییان)، متغیر «عوامل اجتماعی» با شاخص‌های (بیگانگی اجتماعی، معاشرت با دوستان ناباب، میزان مشارکت اجتماعی)، متغیر «عوامل خانوادگی» با شاخص‌های (میزان صمیمیت بین اعضاء، نوع ارتباط والدین و فرزندان، اعتیاد والدین و میزان کنترل فرزندان) و متغیر «عوامل بوم‌شناختی» با شاخص‌های (توریستی بودن روستا، نزدیکی یا دوری به شهر، میزان مهاجرت و تراکم جمعیت) و متغیر «عوامل فردی» با شاخص‌های (شکست تحصیلی، شکست عشقی، احساس نارضایتی از زندگی و محرومیت نسبی) در قالب طیف لیکرت پنج درجه‌ای (کاملاً موافق = ۵ تا کاملاً مخالف = ۱) مورد سنجش قرار گرفت. در بخش سوم نیز متغیرهای «جمعیت‌شناختی» آورده شد.

برای تعیین میزان پایایی ابزار سنجش، از روش توافق داخلی ابزار اندازه‌گیری که مهم‌ترین شاخص آن آلفای کرونباخ است، استفاده شده‌است. جهت بررسی آلفای کرونباخ پرسشنامه، به صورت پیش‌آزمون<sup>۱</sup> ابتدا ۴۱ پرسشنامه در بین پاسخ‌گویان به صورت تصادفی توزیع شد، سپس از طریق نرم‌افزار SPSS آلفای هر یک از متغیرهای پرسشنامه مورد محاسبه قرار گرفت که با حذف گویه‌های ناهماهنگ، آلفای هر کدام از متغیرهای پژوهش مشخص شد. به طوری که در جدول شماره (۲) ملاحظه می‌شود، ضرایب آلفای کرونباخ برای همه متغیرها بالاتر از ۷۰ درصد به دست آمد؛ لذا مقدار ضرایب، توافق داخلی گویه‌ها را تأیید می‌کند.

جدول (۲): آلفای کرونباخ متغیرهای پژوهش

متغیر	تعداد گویه	ضریب آلفای کرونباخ
رفتارهای پرخطر	۱۴	۰/۸۷
عوامل فرهنگی	۷	۰/۷۱
عوامل خانوادگی	۶	۰/۷۲
عوامل اجتماعی	۱۰	۰/۷۴
ویژگیهای بوم‌شناختی	۹	۰/۸۰
ویژگی‌های فردی	۸	۰/۷۵

## یافته‌ها

**یافته‌های توصیفی؛** نگاه کلی به وضعیت توصیفی پاسخگویان این پژوهش حاکی از آن است که ۴۰ درصد از پاسخگویان مورد مطالعه را مردان و ۶۰ درصد را نیز زنان تشکیل دادند؛ ۴۸ درصد از پاسخگویان مورد مطالعه افراد مجرد و ۲۸ درصد را متأهلین، ۱۸ درصد را افراد مطلقه و ۶ درصد را نیز افراد تنها بر اثر فوت همسر تشکیل دادند. نیز (۲۲ درصد) از پاسخگویان زیر ۳۰ سال، (۳۴ درصد) بین ۳۰ الی ۴۰ سال، (۲۰ درصد) بین ۴۰ الی ۵۰ سال و (۲۴ درصد) نیز بالاتر ۵۰ سال بودند. هم‌چنین از لحاظ سطح تحصیلات، ۵۴ درصد از پاسخگویان تحصیلاتی تا سیکل

## تغییرات اجتماعی - فرهنگی، سال هفدهم، شماره شصت و هفتم، زمستان ۱۳۹۹

داشته، ۳۰ درصد سیکل الی دیپلم و ۱۷ درصد تحصیلات بالاتر از دیپلم؛ گزارش شد. به لحاظ پایگاه اقتصادی و اجتماعی نیز ۵۹ درصد از پاسخگویان دارای پایگاه اقتصادی و اجتماعی پایین، ۳۲ درصد متوسط و ۱۰ درصد نیز بالا بود؛ همچنین ۸۴ درصد از پاسخگویان بومی منطقه و ۱۶ درصد نیز غیر بومی بودند.

براساس یافته‌های پژوهش شاخص‌های مرکزی و پراکنده متغیر رفتار پرخطر (سوء مصرف مواد) به شرح جدول شماره (۳) می‌باشد. با عنایت به مقادیر جدول شماره (۳) و با مقایسه میانگین فرضی متغیر رفتار پرخطر سوء مصرف مواد، با میانگین بدست آمده (۳۶/۸۸)، گرایش روستاییان به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد بیش تر از متوسط می‌باشد.

**جدول (۳): شاخص های مرکزی و پراکنده مربوط به متغیر رفتار پرخطر (سوء مصرف مواد)**

متغیر پژوهش	نوع متغیر	تعداد مشاهدات	میانگین	انحراف معیار	حداقل	حداکثر
رفتار پرخطر (سوء مصرف مواد)	وابسته	۳۸۱	۳۶/۸۸	۴/۶۸	۱۸	۶۲

براساس جدول شماره (۴)، توزیع درصد نسبی عوامل فرهنگی در گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد به نحوی است که ۵۵ درصد گرایش در سطح پایین و ۴۵ درصد درصد بالاست. توزیع عوامل خانودگی نشان می‌دهد ۵۷ درصد گرایش افراد پایین و ۳۳ درصد بالاست. هم چنین توزیع براساس عوامل اجتماعی نشان می‌دهد ۶۳ درصد گرایش در سطح پایین و ۳۷ درصد در سطح بالاست. توزیع گرایش به سوء مصرف مواد بر مبنای متغیر عوامل بوم شناختی نشان می‌دهد ۶۴ درصد گرایش در سطح پایین و ۳۶ درصد در سطح بالاست. هم چنین توزیع گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد براساس عوامل فردی نشان می‌دهد ۵۷ درصد افراد گرایش شان پایین و ۴۳ درصد گرایش بالایی دارند.

**جدول (۴): توزیع درصد نسبی گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد براساس متغیرهای مستقل**

متغیرهای مستقل	گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد		جمع
	پایین	بالا	
عوامل فرهنگی	تعداد	۲۱۱	۳۸۱
	درصد نسبی	٪۵۵	٪۱۰۰
عوامل خانوادگی	تعداد	۲۱۹	۳۸۱
	درصد نسبی	٪۵۷	٪۱۰۰
عوامل اجتماعی	تعداد	۲۳۸	۳۸۱
	درصد نسبی	٪۶۳	٪۱۰۰
عوامل بوم شناختی	تعداد	۲۴۴	۳۸۱
	درصد نسبی	٪۶۴	٪۱۰۰
عوامل فردی	تعداد	۲۱۷	۳۸۱
	درصد نسبی	٪۵۷	٪۱۰۰

تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

### یافته‌های استنباطی؛ فرضیه اول: عوامل فرهنگی تأثیر معناداری در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) دارد.

باتوجه به این که دو متغیر (گرایش به رفتار پرخطر سوءمصرف مواد) و عوامل فرهنگی به سطح فاصله‌ای تبدیل شده مناسب‌ترین آزمون برای تعیین میزان اثر این دو متغیر آزمون رگرسیون می‌باشد.

جدول (۵): آزمون رگرسیون تأثیرگذاری عوامل فرهنگی بر گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد

مدل	ضریب R	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد	درجه آزادی	مجموع مربعات	ضریب F	سطح معناداری
همزمان	۰/۴۲۴	۰/۱۷۹	۰/۱۷۱	۴	۵۱۰۰/۳۰۹	۲۰/۵۶۳	۰/۰۰۰
مدل		ضرایب غیراستاندارد	ضرایب استاندارد	بتا	ضریب T	سطح معناداری	ضرایب هم خطی
		ضریب B	برآورد خطا				ضریب واریانس تورم
	مقدار عرض از مبدأ	۱۰/۴۳۶	۳/۸۶۷		۲/۶۹۶	۰/۰۰۷	
	نگرش مثبت جامعه نسبت به مواد	۱/۱۱۴	۰/۲۸۱	۰/۱۹۳	۴/۰۷۵	۰/۰۰۰	۰/۹۷۲
	عدم منع شرعی مصرف مواد مخدر	۰/۸۲۴	۰/۲۳۱	۰/۱۷۰	۳/۳۶۹	۰/۰۰۰	۰/۹۵۹
	سابقه تاریخی مواد در جامعه	۱/۳۳۲	۰/۲۵۹	۰/۲۴۲	۵/۱۰۶	۰/۰۰۰	۰/۹۶۹
	باورهای قومی در باب اثرات درمانی مواد خصوصاً تریاک	۰/۸۷۲	۰/۲۸۲	۰/۱۴۸	۳/۰۹۵	۰/۰۰۰	۰/۹۵۳

همان‌طور مدل رگرسیون همزمان (جدول ۵) نشان می‌دهد، ضریب همبستگی آزمون رگرسیون ۰/۴۲۴، ضریب تعیین مدل ۰/۱۷۹ (ضریب استاندارد: ۰/۱۷۱) گزارش گردیده است؛ به عبارت دیگر، آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که عوامل فرهنگی توانسته‌اند، ۱۷ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی نماید. همچنین، ضرایب بتا گزارش شده به ازای عوامل فرهنگی نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بین گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد مخدر به ترتیب، سابقه تاریخی مواد در جامعه (۰/۲۴۲)، نگرش مثبت جامعه نسبت به مواد (۰/۱۹۳)، عدم منع شرعی مصرف مواد (۰/۱۷۰) و باورهای قومی در باب اثرات درمانی مواد خصوصاً تریاک (۰/۱۴۸) بوده است.

### فرضیه دوم: عوامل خانوادگی درگرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

در این فرضیه نیز باتوجه به سطح سنجش متغیرها برای تعیین میزان تأثیر متغیر عوامل خانوادگی در گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد از آزمون رگرسیون استفاده شد.

تغییرات اجتماعی - فرهنگی، سال هفدهم، شماره شصت و هفتم، زمستان ۱۳۹۹

جدول (۶): آزمون رگرسیون تأثیرگذاری عوامل خانوادگی بر گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد

مدل	ضریب R	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد	درجه آزادی	مجموع مربعات	ضریب F	سطح معناداری
همزمان	۰/۵۶۱	۰/۳۱۴	۰/۳۰۳	۶	۵۹۵۲/۲۳۶	۲۸/۵۵۸	۰/۰۰۰
مدل	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	بتا	ضریب تحمل	ضریب تحمل	ضرایب هم خطی	وارانس تورم
مقدار عرض از مبدأ	۲۵/۹۷۹	۴/۰۰۸	۶/۴۸۳	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
اعتیاد اعضای خانواده	۳/۶۵۴۳	۰/۵۵۶	۰/۲۸۶	۰/۰۰۰	۶/۵۶۷	۰/۹۶۵	۱/۰۳۶
طلاق در خانواده	۸/۰۳۳	۱/۸۵۲	۰/۱۹۰	۰/۰۰۰	۴/۳۳۸	۰/۹۵۳	۱/۰۴۹
غیبت پدر یا مادر	۴/۷۴۰	۰/۶۶۴	۰/۳۶۷	۰/۰۰۰	۷/۱۳۹	۰/۶۹۵	۱/۴۳۸
عدم سرپرستی عاطفی والدین	۰/۶۸۲	۰/۱۰۱	۰/۳۴۴	۰/۰۰۰	-۶/۷۷۹	۰/۷۱۴	۱/۴۰۰
گسیختگی ارتباط والدین و فرزند	۰/۱۳۷	۰/۰۵۰	۰/۱۱۸	۰/۰۰۷	۲/۲۲۳	۰/۹۶۸	۱/۰۳۳
کاهش کنترل و بازبینی والدین بر فرزندان	۰/۲۵۵	۰/۰۰۱	۰/۱۱۱	۰/۰۱۱	۲/۵۴۳	۰/۹۷۰	۱/۰۳۱

همان‌طور مدل رگرسیون همزمان (جدول ۶) نشان می‌دهد، ضریب همبستگی آزمون رگرسیون ۰/۵۶۱، ضریب تعیین مدل ۰/۳۱۴ (ضریب استاندارد: ۰/۳۰) گزارش گردیده است؛ به عبارت دیگر، آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که عوامل خانوادگی توانسته‌اند، ۳۰ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد را پیش‌بینی نماید. همچنین، ضرایب بتا گزارش شده به ازای عوامل خانوادگی نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بین گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد به ترتیب، غیبت پدر یا مادر (۰/۳۶۷)، عدم سرپرستی عاطفی والدین (۰/۳۴۴)، اعتیاد اعضای خانواده (۰/۲۸۶)، طلاق والدین (۰/۱۹۰)، گسیختگی ارتباط والدین و فرزند (۰/۱۱۸) و کاهش کنترل و بازبینی والدین بر فرزندان (۰/۱۱۱) بوده است.

فرضیه سوم: عوامل اجتماعی درگرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوء مصرف مواد) مؤثر است.

جهت آزمون میزان اثر متغیر عوامل اجتماعی در گرایش به سوء مصرف مواد با توجه به مفروضات متغیرها از آزمون رگرسیون استفاده شد.

جدول (۷): آزمون رگرسیون تأثیرگذاری عوامل اجتماعی بر گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد

مدل	ضریب R	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد	درجه آزادی	مجموع مربعات	ضریب F	سطح معناداری
همزمان	۰/۳۵۵	۰/۱۲۶	۰/۱۱۲	۶	۲۳۹۰/۶۱۸	۹/۰۰۲	۰/۰۰۰
مدل	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	بتا	ضریب تحمل	ضریب تحمل	ضرایب هم خطی	وارانس تورم
مقدار عرض از مبدأ	۸/۷۶۸	۵/۴۱۱	۱/۶۲۱	۰/۱۰۶	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
کاهش اعتماد اجتماعی	۰/۴۴۵	۰/۱۱۹	۰/۱۸۴	۰/۰۰۰	۳/۷۳۸	۰/۹۶۹	۱/۰۳۲
داشتن دوستان ناباب و معتاد	۳/۲۲۹	۱/۰۶۸	۰/۱۴۸	۰/۰۰۳	۳/۰۲۴	۰/۹۷۶	۱/۰۲۴
ضعف نظام حمایت اجتماعی	۰/۵۵۱	۰/۲۴۰	۰/۱۱۴	۰/۰۲۲	۲/۲۹۹	۰/۹۵۲	۱/۰۵۱
کاهش مشارکت اجتماعی	۰/۲۴۳	۰/۱۱۵	۰/۱۰۴	۰/۰۳۳	۲/۱۱۱	۰/۹۶۳	۱/۰۳۹
کاهش همبستگی اجتماعی	۰/۱۴۲	۰/۱۴۳	۰/۰۴۹	۰/۰۳۱	۰/۹۶۵	۰/۹۵۹	۱/۰۴۳
احساس انومی	۰/۴۳۶	۰/۱۴۹	۰/۱۴۳	۰/۰۰۴	۲/۹۲۱	۰/۹۷۷	۱/۰۲۴

## تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

همان‌طور مدل رگرسیون همزمان (جدول ۷) نشان می‌دهد، ضریب همبستگی آزمون رگرسیون ۰/۳۵۵، ضریب تعیین مدل ۰/۱۲۶ (ضریب استاندارد: ۰/۱۱) گزارش گردیده است؛ به عبارت دیگر، آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که عوامل اجتماعی توانسته‌اند، ۰/۱۱ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی نماید. همچنین، ضرایب بتا گزارش شده به ازای عوامل اجتماعی نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بین گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد به ترتیب، کاهش اعتماد اجتماعی (۰/۱۸۴)، داشتن دوستان ناباب و معتاد (۰/۱۴۸)، احساس انومی (۰/۱۴۳)، ضعف نظام حمایت اجتماعی (۰/۱۱۴) و کاهش مشارکت اجتماعی (۰/۱۰۴) بوده است. همچنین بعد همبستگی اجتماعی در قیاس با سایر عوامل اجتماعی نتوانست تغییرات سوءمصرف مواد در بین روستاییان را پیش‌بینی نماید (سطح معناداری: ۰/۳۲۱).

## فرضیه چهارم: عوامل فردی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

برای تحلیل میزان اثر عوامل فردی در گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد از رگرسیون استفاده شده است.

جدول (۸): آزمون رگرسیون تأثیر گذاری عوامل فردی بر گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد

مدل	ضریب R	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد	درجه آزادی	مجموع مربعات	ضریب F	سطح معناداری
همزمان	۰/۳۹۱	۰/۱۵۳	۰/۱۴۴	۴	۴۳۴۱/۹۲۹	۱۶/۹۵۴	۰/۰۰۰
مدل	ضرایب غیر استاندارد	ضرایب بتا	ضرایب بتا	ضرایب بتا	ضرایب بتا	ضرایب بتا	ضرایب بتا
	ضریب B	برآورد خطا	ضریب B	برآورد خطا	ضریب B	برآورد خطا	ضریب B
	مقدار عرض از مبدأ	۴/۰۹۲	۱۲/۱۲۹	۰/۹۴۱	۰/۷۹۷	۰/۰۰۲	۱/۲۵۴
	شکست تحصیلی	۰/۲۹۵	۰/۱۶۹	۳/۱۸۶	۰/۷۹۴	۰/۰۰۱	۱/۲۶۰
	شکست عشقی	۰/۸۰۱	۰/۱۷۳	۳/۲۴۴	۰/۹۹۷	۰/۰۰۰	۱/۰۰۳
	احساس نارضایتی از زندگی	۰/۰۹۴۰	۰/۱۷۸	۳/۷۴۴	۰/۹۹۶	۰/۰۰۰	۱/۰۰۴
	احساس محرومیت نسبی	۰/۲۹۴	۰/۱۸۵	۳/۸۹۶			

همان‌طور مدل رگرسیون همزمان (جدول ۸) نشان می‌دهد، ضریب همبستگی آزمون رگرسیون ۰/۳۹۱، ضریب تعیین مدل ۰/۱۵۳ (ضریب استاندارد: ۰/۱۴۴) گزارش گردیده است؛ به عبارت دیگر، آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که عوامل فردی توانسته‌اند، ۰/۱۴ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی نماید. همچنین، ضرایب بتا گزارش شده به ازای عوامل فردی نشان می‌دهد که بهترین پیش‌بین گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد به ترتیب، احساس محرومیت نسبی (۰/۱۸۵)، احساس نارضایتی از زندگی (۰/۱۷۸)، شکست عشقی (۱/۲۶۰) و شکست تحصیلی (۰/۱۶۹) بوده است.

### فرضیه پنجم: عوامل بوم‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتارهای پرخطر (سوءمصرف مواد) مؤثر است.

برای تحلیل میزان اثر بوم‌شناختی در گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد از رگرسیون استفاده شده است.

جدول (۹): آزمون رگرسیون تأثیرگذاری عوامل بوم‌شناختی بر گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد

مدل	ضریب R	ضریب تعیین	ضریب تعیین استاندارد	درجه آزادی	مجموع مربعات	ضریب F	سطح معناداری
همزمان	۰/۳۵۳	۰/۱۲۴	۰/۱۱۳	۵	۲۸۲۹/۹۱۲	۱۰/۶۶۴	۰/۰۰۰
مدل		ضرایب غیر استاندارد	ضرایب استاندارد	ضریب T	سطح معناداری	ضرایب هم خطی	
		ضریب B	برآورد خطا	بتا		ضریب واریانس	
	مقدار عرض از مبدأ	۲۰/۴۱۶	۴/۰۶۳		۵/۰۲۵	تحميل	
	عوامل بوم‌شناختی	۰/۱۵۰	۰/۰۵۲	۰/۱۱۰	۲/۸۸۴	۰/۰۰۴	۱/۱۰۷

همان‌طور مدل رگرسیون همزمان (جدول ۹) نشان می‌دهد، ضریب همبستگی آزمون رگرسیون ۰/۳۵۳، ضریب تعیین مدل ۰/۱۲۴ (ضریب استاندارد: ۰/۱۱) گزارش گردیده است؛ به عبارت دیگر، آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که عوامل بوم‌شناختی توانسته، ۰/۱۱ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی نماید.

### بحث و نتیجه‌گیری

رفتارهای پرخطر از جمله سوءمصرف مواد به دلیل از هم پاشیدگی شیرازه جامعه و فرسایش نیروی انسانی مورد توجه صاحب‌نظران علوم اجتماعی و روانشناسی بوده است. این پژوهش با هدف تبیین رفتار پرخطر سوءمصرف مواد در بین روستاییان بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر با متغیرهای جامعه‌شناختی (عوامل فرهنگی، اجتماعی، بوم‌شناختی، خانوادگی و فردی) انجام شد. نتایج یافته‌ها نشان داد میانگین گرایش روستاییان به رفتار پرخطر سوءمصرف مواد متوسط به پایین می‌باشد. هم‌چنین تحلیل فرضیه‌های پژوهش که با استفاده از آزمون رگرسیون صورت گرفت نقش متغیرهای پژوهش را در تبیین گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد تأیید کرد که در ادامه به هر کدام از آن‌ها پرداخته می‌شود.

فرضیه اول پژوهش که با هدف تبیین گرایش به سوء مصرف مواد با عوامل فرهنگی تنظیم شد تحلیل این فرضیه نشان داد با بالا رفتن نگرش مثبت جامعه نسبت به مواد، عدم منع شرعی سوءمصرف مواد، سابقه تاریخی مواد در جامعه و باورهای قومی در باب اثرات درمانی مواد خصوصاً تریاک، میزان گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد نیز افزایش یافته و این متغیر ۱۷

## تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی نماید، مطابقت نتیجه این پژوهش با نتایج تحقیقات پرگامیت و همکاران، ۲۰۰۱؛ لوک و وانگ، ۲۰۱۰؛ براون و همکاران، ۲۰۱۰؛ بارز و همکاران، ۲۰۱۱، تابلر و همکاران، ۲۰۱۲؛ فو و همکاران، ۲۰۱۲ همسو است.

خانواده اولین و مؤثرترین نهاد جامعه‌پذیری جامعه ایرانی بویژه در محیط روستا است. شیوه تعاملات درون خانواده، ویژگی‌های شخصیتی والدین، میزان صمیمیت و حساسیت به مصرف‌مواد مخدر از جمله عواملی است که می‌تواند در تربیت فرزندان و شکل‌گیری نوع گرایش آن‌ها به مواد تعیین‌کننده باشد. فرضیه دوم به منظور تعیین میزان تأثیر عوامل خانوادگی بر گرایش به رفتار پرخطر سوء مصرف مواد تنظیم و مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج پژوهش نشان داد عوامل خانوادگی با ۹۹ درصد اطمینان در تعیین میزان گرایش به سوءمصرف مواد مؤثر است؛ بطوری‌که با افزایش اعتیاد اعضای خانواده، تجربه طلاق در خانواده، غیبت پدر یا مادر، عدم سرپرستی، بی‌عاطفگی والدین و کاهش کنترل والدین بر فرزندان میزان گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد مخدر نیز افزایش می‌یابد. مطابقت نتایج این پژوهش با نتایج تحقیقات پرگامیت و همکاران، ۲۰۰۱؛ لوک و وانگ، ۲۰۱۰؛ براون و همکاران، ۲۰۱۰؛ بارز و همکاران، ۲۰۱۱، تابلر و همکاران، ۲۰۱۲؛ فو و همکاران، ۲۰۱۲ همسو است.

کنش متقابل افراد با دوستان و همسالان، کاهش اعتماد اجتماعی و بی‌تفاوتی نسبت به هنجارهای جامعه از عواملی است که در گرایش افراد به رفتارهای پرخطر تعیین‌کننده است. تحلیل فرضیه سوم پژوهش نشان داد با کاهش اعتماد اجتماعی، افزایش معاشرت با دوستان ناباب و معتاد، ضعف کاهش مشارکت اجتماعی و احساس انومی، میزان گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را افزایش می‌دهد به‌طوری‌که عوامل اجتماعی ۱۱ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد را پیش‌بینی می‌نمایند. با مطابقت یافته‌های این پژوهش با نتایج پژوهش‌های تابلر و همکاران، ۲۰۱۲؛ گرنارد و همکاران، ۲۰۰۶؛ پارکر و همکاران، ۲۰۰۴؛ سیمون و فرحات، ۲۰۱۰؛ فو و همکاران، ۲۰۱۲ همسو است.

ویژگی‌های فردی و تجربیات افراد در تجربه زیسته‌شان از عواملی است که در مطالعات روانشناسی بیش‌تر مورد توجه قرار گرفته است. در این پژوهش با تنظیم فرضیه چهارم میزان تبیین گرایش به رفتارهای پرخطر با متغیر عوامل فردی مورد تحلیل قرار گرفت. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که با بالا رفتن احساس محرومیت نسبی، شکست عشقی، شکست تحصیلی و احساس نارضایتی از زندگی، میزان گرایش روستاییان به سوءمصرف مواد افزایش می‌یابد و این عوامل ۱۴ درصد از واریانس سوءمصرف مواد را پیش‌بینی می‌کند. هم‌چنین یافته‌های این پژوهش با نتایج مطالعات ماگالون و همکاران، ۲۰۱۵؛ لاکونو و همکاران، ۲۰۰۸؛ کاستلانس و همکاران، ۲۰۱۳، بلچر و همکاران، ۲۰۱۴ همسویی دارد.

به پیروی از پارک و برجس، فرضیه پنجم پژوهش مبنی بر بررسی میزان تأثیر عوامل محیطی و بوم‌شناختی در تبیین رفتار پرخطر سوء مصرف مواد در بین روستاییان تنظیم و مورد تحلیل قرار گرفت. نتایج آزمون رگرسیون ضمن تأیید فرضیه نشان داد عوامل بوم‌شناختی ۱۱ درصد از واریانس گرایش روستاییان به سوء مصرف مواد را پیش‌بینی می‌نماید که با نتایج تحقیقات کندلر و همکاران، ۲۰۰۳، ۲۰۱۱، ۲۰۱۳؛ لینسکی و همکاران، ۲۰۰۲، هاردن و همکاران، ۲۰۰۸ همسویی دارد.

با توجه به عوامل فرهنگی، اجتماعی، خانوادگی، بوم‌شناختی و فردی، درگرایش روستاییان به سوء مصرف مواد پیشنهاد می‌گردد: مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، و میزان تعلق خاطر روستاییان به هنجارهای اجتماعی تقویت شود. هم‌چنین با برگزاری همایش‌ها و کارگاه‌ها، والدین ضمن آشنایی با مضرات سوء مصرف مواد نسبت به کنترل فرزندان و توجیه آن‌ها اقدام نمایند. سازمان‌ها و نهادها با مشارکت دهیاری‌ها و پایگاه‌های بسیج در روستاها جلساتی با موضوع پیامدهای سوء مصرف برگزار و بستر لازم را برای انجام برنامه‌های تفریحی و ورزشی در روستاها فراهم سازند. هم‌چنین پیشنهاد می‌شود برای تعمیم نتایج این پژوهش در مطالعات آتی، پژوهشگران نظیر همین پژوهش را در بین شهرنشینان انجام دهند.

#### منابع

- ترکاشوند، علی؛ نادری، علی احمد. (۱۳۸۰). بررسی وضعیت اعتیاد در روستاهای شهرستان تویسرکان. استان همدان، فرمانداری تویسرکان.
- محسنی‌تبریزی، علیرضا؛ شرافت، سجاد. (۱۳۹۰). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش روستاییان به مواد مخدر، مجموعه مقالات در حوزه مواد مخدر. دفتر تحقیقات و آموزش ستاد مبارزه با مواد مخدر.
- حجاریان، احمد؛ قنبری، یوسف. (۱۳۹۲). شناسایی و تحلیل مؤلفه‌های اجتماعی مؤثر در گرایش جوانان روستایی به اعتیاد در مناطق روستایی شهرستان اصفهان. فصلنامه اعتیاد پژوهی سوء مصرف مواد؛ سال هفتم، شماره بیست و هفتم، ۶۷-۸۹.
- ادینسکی، هوار. (۱۳۸۴). مواد مخدر، نگاه اجمالی. ترجمه‌ی محمدعلی زکریایی، تهران: جامعه و فرهنگ.
- احمدی، حبیب. (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی انحرافات. تهران: انتشارات سمت.
- صدیق سروسستانی، رحمت‌الله. (۱۳۸۵). آسیب‌شناسی اجتماعی. تهران: انتشارات آن.
- فکوهی، ناصر. (۱۳۸۳). انسان‌شناسی شهری، تهران: انتشارات نی.
- محسنی‌تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۳). وندالیسم، تهران: انتشارات آن.



## تبیین نقش عوامل جامعه‌شناختی در گرایش روستاییان به رفتار پرخطر ...

- محسنی‌تبریزی، علیرضا. (۱۳۸۴). اتیولوژی و اپیدمیولوژی اعتیاد در خانواده‌های تهرانی، تهران: مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی.

- بشرپور، سجاد؛ عطادخت، اکبر؛ خسروی‌نیا، دیبا؛ نریمانی، محمد. (۱۳۹۲). نقش خودکنترلی شناختی و دلسوزی به خود در پیش‌بینی انگیزش درمان افراد وابسته به مواد، مجله سلامت و مراقبت، دوره ۱۵(۴): ۶۰-۷۰.

- Allen, K.M. (1996). theoretical perspectives for addictions nursing practice.

C.M. Kodjo and J. D. Klein, "Prevention and risk of adolescent substance abuse. The role of adolescents, families, and communities," *Pediatric Clinics of North America*, vol. 49, no. 2, pp. 257 - 268, 2002.

- Bares, C. B., Delva, J., Grogan-Kaylor, A., & Andrade, F. (2011). Family and parenting characteristics associated with marijuana use by Chilean adolescents. *Substance abuse and rehabilitation*, 2011(2), 1.

- Belcher, A. M., Volkow, N. D., Moeller, F. G., & Ferré, S. (2014). Personality traits and vulnerability or resilience to substance use disorders. *Trends in cognitive sciences*, 18(4), 211-217.

- Brown, S. L., & Rinelli, L. N. (2010). Family structure, family processes, and adolescent smoking and drinking. *Journal of Research on Adolescence*, 20(2), 259-273.

- Castellanos-Ryan, N., O'Leary-Barrett, M., & Conrod, P. J. (2013). Substance-use in Childhood and Adolescence: A Brief Overview of Developmental Processes and their Clinical Implications. *Journal of the Canadian Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 22(1).

- Foo, Y.-C., Tam, C.-L., & Lee, T.-H. (2012). Family factors and peer influence in drug abuse: a study in rehabilitation centre. *International Journal of Collaborative Research on Internal Medicine & Public Health*.

- Grenard, J. L., Guo, Q., Jasuja, G. K., Unger, J. B., Chou, C.-P., Gallaher, P. E.,... Johnson, C. A. (2006). Influences affecting adolescent smoking behavior in China. *Nicotine & Tobacco Research*, 8(2), 245-255.

- Harden, K. P., Hill, J. E., Turkheimer, E., & Emery, R. E. (2008). Gene-environment correlation and interaction in peer effects on adolescent alcohol and tobacco use. *Behavior genetics*, 38(4), 339-347.

- Iacono, W. G., Malone, S. M., & McGue, M. (2008). Behavioral disinhibition and the development of early-onset addiction: common and specific influences. *Annu. Rev. Clin. Psychol.*, 4, 325-348.

- Jadidi, N., & Nakhaee, N. (2014). Etiology of drug abuse: a narrative analysis. *Journal of addiction*, 2014.

- Kendler, K. S., Aggen, S. H., Knudsen, G. P., Røysamb, E., Neale, M. C., & Reichborn-Kjennerud, T. (2011). The structure of genetic and environmental risk factors for syndromal and subsyndromal common DSM-IV axis I and all axis II disorders. *American Journal of Psychiatry*, 168(1), 29-39.

- Kendler, K. S., Prescott, C. A., Myers, J., & Neale, M. C. (2003). The structure of genetic and environmental risk factors for common psychiatric and substance use disorders in men and women. *Archives of general psychiatry*, 60(9), 929-937.

- Kendler, K. S., Sundquist, K., Ohlsson, H., PalmÚr, K., Maes, H., Winkleby, M. A., & Sundquist, J. (2012). Genetic and familial environmental influences on the risk for drug abuse: a national Swedish adoption study. *Archives of general psychiatry*, 69(7), 690-697.
- Loke, A. Y., & Wong, Y. P. I. (2010). Smoking among young children in Hong Kong: influence of parental smoking. *Journal of advanced nursing*, 66(12), 2659-2670.
- Lynskey, M. T., Heath, A., Nelson, E., Bucholz, K., Madden, P., Slutske, W. e.,... Martin, N. (2002). Genetic and environmental contributions to cannabis dependence in a national young adult twin sample. *Psychological medicine*, 32(02), 195-207.
- Magallón-Neri, E., Díaz, R., Forns, M., Goti, J., & Castro-Fornieles, J. (2015). Personality psychopathology, drug use and psychological symptoms in adolescents with substance use disorders and community controls. *PeerJ*, 3, e992.
- Parker, J. S., & Benson, M. J. (2004). Parent-adolescent relations and adolescent functioning: Self-esteem, substance abuse, and delinquency. *Adolescence*, 39(155), 519.
- Pergamit, M. R., Huang, L., & Lane, J. (2001). The long term impact of adolescent risky behaviors and family environment. Retrieved August, 29, 2003.
- Simons-Morton, B. G., & Farhat, T. (2010). Recent findings on peer group influences on adolescent smoking. *The journal of primary prevention*, 31(4), 191-208.
- Vassileva J. Psychopathic heroin addicts are not uniformly impaired across neurocognitive domains of impulsivity. *Drug and Alcohol Dependence*. 2011; 114(6): 194 - 200.